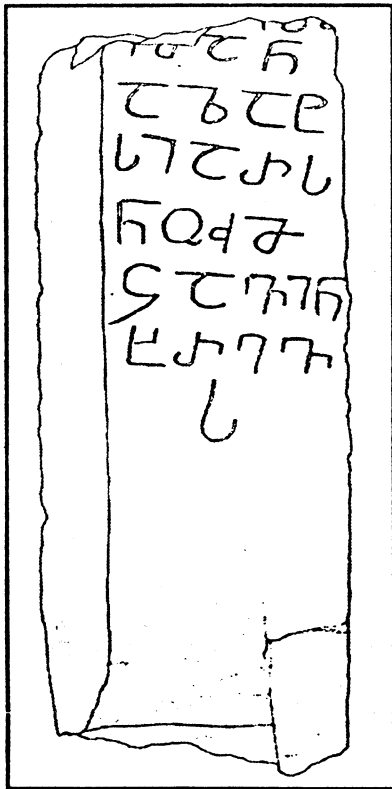

წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერა ნეკრესიდან

აღმოსავლეთ საქართველოში, ყვარლის რაიონში მდებარეობს ნეკრესის ნაქალაქარი. იგი განლაგებულია კავკასიის სამხრეთ კალთაზე. მდიდარ გეოგრაფიულ ზონაში. მისი, როგორც ქალაქის დაფუძნება, ქართული წყაროებით უკავშირდება მეფე ფარნაჯომს. ძვ.წ. მეორე საუკუნეში. ნაქალაქარი საზოგადოებისათვის ცნობილია ადრექრისტიანული არქიტექტურული ძეგლებით. მათ შორის IV ს. ეკლესიით. ნეკრესი პოპულარული გახდა ავთოგრაფიული ლიტურჯის ადრეული ძეგლით აბიბოს ნეკრესელის წამების შესახებ. სადაც აღწერილია აბიბოს ნეკრესელის - ნეკრესის ეპისკოპოსის - ბრძოლა ცეცხლთაყვანისმცემლობის წინააღმდეგ, ქრისტიანობის დასამკვიდრებლად და მისი მოწამებობრივი სიკვდილი. ის ათცამეტ ასურულ მამათა ერთ-ერთი წარმომადგენელი იყო, რომლებიც საქართველოში VI ს. მოიღაწეობდნენ.

ნეკრესის ნაქალაქარზე არქეოლოგიურ სამუშაოებს აწარმოებს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი 1984 წლიდან. გათხრილია II-IV სს. ცეცხლის ტაძარი, ანტიკური ხანის ქალაქის ზღუდის ნაწილი: IV-VI სს. ნაგებობის ნაშთები (სასახლე, მარა-ი). VI ს. ეკლესია და სხვ. აღმოჩენათა შორის მეტად მნიშვნელოვანია IV-VI სს. დათარიღებული არქიტექტურული ნაგებობის კედლებში მუორადი გამოყენებით ჩატანებული ქვის ფილები ქართული უძველესი წარწერებით, რომელთა ხნოვანება განისაზღვრება IV საუკუნის ნაგებობის ქვეშ არსებული კულტურული

ფენის კერამიკით ახ.წ. I-III საუკუნეებით. პალეოგრაფიული ნიშნებითაც ისინი უძველესი წარწერების რიგში ექვევინ. სულ დადასტურებული შეიძლება წარწერიდან I-III საუკუნეებს მიეკუთვნება 5 წარწერა. 1999 წ. დადასტურებული იქნა კიდევ ერთი წარწერაანი ფილა. ის აღმოჩნდა ნაქალაქარის ტერიტორიის ცენტრში, იმ ადგილის მახლობლად. სადაც ითხრება IV ს. მონუმენტური ეკლესია. ქვა ეგდო ზედაპირზე. საურმე გზაზე. გამოჩენილია წყლის ღინების შედეგად, არა თავის ადგილზე.

წარწერაანი ქვა სიგრძით 41,5 სმ-ია. მისი სიგანეა 10-10,5 სმ. სისქე 5,5 სმ. თავი და ბოლო მატეხილი აქვს. განსაკუთრებით დასანანი

ზედა ნაწილის დაზიანება, რამდენადაც დაიკარგა წარწერის დასაწყისი ნაწილი. წარწერა შესრულებულია ამოკაწერის წესით. ასოების სიმაღლე მერყეობს 1,8-2,5 სმ. შორის, სიგანე 1,0-2,0 სმ. შორის.

შემორჩენილია ორი დაზიანებული და ექვსი სრული სტრიქონი. პირველი სტრიქონი: შემორჩენილია ბოლო ორი ასოს ქვედა ნაწილები. მეორე სტრიქონი: შემორჩენილია პირველი ორი ასოს ქვედა ფრაგმენტები და ორი ბოლო ასო ო (ან).

მესამე სტრიქონი: სზლ (აზატ). ბოლო ჩამოტეხილია. შეიძლება აღდგეს: ო (ი)

მეოთხე სტრიქონი: სნქს (სი არს)

მეხუთე სტრიქონი: ნღჟ (ნღვ)

მექვთე სტრიქონი: წტრნ (ცავინ)

მეშვიდე სტრიქონი: ქსრნ (ხრე)

მერვე სტრიქონი: ს (ს)

წაკითხვა: აზატ(ი) სი არს ნუ მ ცავინ ხრე ს

წარწერა, ერთი მხრივ, აღნიშნავს დაკრძალულის ვინაობას და, მეორე მხრივ, თხოვნა თუ მოწოდება: ნურავინ შეეხება მას, ნურავინ არეც (ნუმცავინ ხრეც).

წარწერა ასომთავრულია. გამოყენებულია ქართული ანბანის თითხმეტი ასოინიშანი: ა(4), ე(1), ვ(2), ზ(1), ი(2), მ(1), ნ(2), რ(2), ს(3), ტ(1), ც(1), ო(1), ც(1), ხ(1).

როგორც ირკვევა, საქმე გვაქვს წარწერიან საფლავის ქვასთან, რომელიც სტელის სახით იქნებოდა აღმართული საფლავზე. წარწერის დაზიანებულ ნაწილში, სავარაუდოა, აღნიშნული იქნებოდა დაკრძალულის სახელი. ნეკრესის სხვა წარწერებისაგან განსხვავებით, აღნიშნულ წარწერას ორი სიახლე ახასიათებს.

* გადმოტეხილია კრებულიდან "ქართველოლოგი" (რედაქტორი პროფ. გ. ხინთიბიძე, №7, 2000 წ.)

ის ხანმეტურია და მასში გვხვდება ძველი ქართული წყაროებისათვის უცნობი სოციალური ტერმინი აზატი. ეს ტერმინი ვარაუდით ქართულ ხანაში უნდა იყოს შემოსული. აღნიშნავდა - თავისუფალს. მეზობელი ქვეყნების - ირანისა და სომხეთის - მაგალითებით აზატები მძიმედ შეჭურვილი ცხენისანი მყოშრები იყვნენ. არის ვარაუდი, რომ მასთან არის დაკავშირებული ქართული სოციალური ტერმინი აზნაური - მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლის სახელი, რომელიც დადასტურებული გვაქვს პირველივე ქართულ ლიტერატურულ ძეგლში „შუშანიკის წამება“. წარწერის მიხედვით აზატის ინსტიტუტის არსებობა საქართველოში შეიძლება ახ.წ. პირველი საუკუნიდან ვივარაუდოთ. ადრეულ ქართულ ძეგლებში ის არ გვხვდება.

აღნიშნული წარწერა ნეკრესში აღმოჩენილ სხვა რამდენიმე წარწერასთან ერთად დღეისათვის ცნობილ ქართულ წარწერებს შორის ყველაზე უადრესია და ის ახ.წ. I-II-III საუკუნეებით შეიძლება დათარიღდეს.

ამ წარწერაში სტელის გარდა ნეკრესის საქალაქარზე კერძოდ აღვიღ - „ნაკვებში“ აღმოჩენილია 5 სხვა წარწერა, რომლებიც ჩატანებული ყოფილა IV ს. აგებული სასახლის კედლებში. მეორადი გამოყენებით, წარწერების დათარიღებაში გვეხმარება არქიტექტურული ნაგებობის ქვეშ არსებული კულტურული ფენის არქეოლოგიური მასალა.

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, ნეკრესის წარწერებს აქვს ყველა პალეოგრაფიული გამორჩეული ნიშანი, რომლითაც თარიღდება ქართული წარწერების ყველა, ადრეულად მიჩნეული წარწერა (პალესტინა, ბილსისი, ურბნისი). ეს ნიშნებია: თავშეკრულობა, მარცხნივ გაზიდული ხანის და ქარაგმის არ არსებობა, კუთხოვნება, ნეკრესის წარწერაზე არ გვხვდება ტექსტის დასაწყისის და დასასრულის სტანდარტული, დაკანონებული ფორმები: „ქოსისტე“, „უფალი“, „ღმერთი“.

„იყავ, იყავ“, „იყავ“, და სხვ. რაც დამახასიათებელი ქრისტიანული ხანის წარწერებისათვის.

დასკვნები:

1. ზემოთ განხილული წარწერა, ნეკრესის სხვა ხუთ წარწერასთან ერთად წინაქრისტიანული შემოქმედების ნაყოფია. არქეოლოგიურად ისინი თარიღდება ახ.წ. I-III საუკუნეებით. ყველა განეკუთვნება ცეცხლოაყვანისმცემელთა საფლავის ქვებს. ამგვარ დათარიღებას ეთანხმება წარწერაში დადასტურებული სოციალური ტერმინი „აზატი“ და ტექსტის ხანმეტური ხასიათი.

2. წარწერაში ქვა დაზიანებულია - მოტეხილი აქვს თავიც და ბოლოც. ასევე დაზიანებული სხვა წარწერაში ქვებიც, რაც შემთხვევითობას არ შეიძლება მივაწეროთ. ისინი განზრახ, წინასწარმოფიქრებული ღონისძიებით ჩანს დაზიანებული, რაც ქრისტიანობის გავრცელებისას, ცეცხლოაყვანისმცემლებთან დაპირისპირების დროს არის განხორციელებული. ამ დროს ე.ი. IV ს. დასაწყისში მთელი სისასტიკით დაიწყო და გაძარცვეს მაზდეანთა ტაძარი - მეტად შობებულები. მიხუზუნტური არქიტექტურული ძეგლი, როგორც ჩანს, ეს იყო საერთო ღონისძიება მაზდეანთა წინააღმდეგ, როდესაც გაუნადგურებათ მათი ტაძარ-სალოცავები ან გადაუკეთებათ ქრისტიანულ ეკლესიებად; საფლავის ქვები დაუმტვრევიათ და დაუყრიათ, მოგვიანებით კი გამოუყენებიათ როგორც სამშენებლო მასალა.

3. ნეკრესის წარწერების აღმოჩენის შემდეგ, დღეს გავრცელებული მოსაზრების საპირისპიროდ, ქართული ასომთავრულის განვითარება არ შეიძლება დაუკავშირდეს ქრისტიანობის შემოსვლა-დამკვიდრებას. იგი გაცილებით ადრეა მიმხდარი სხვა სოციალური გარემოსა და რელიგიური მრწამსის პირობებში.

4. ჩვენი ვარაუდით, ქართული ანბანის შემოღება და დამწერლობის განვითარება დაკავშირებული შეიძლება იყოს მაზდეანური რელიგიის ტექსტების - ლოცვების, ჰიმნების და

სხვათა სათარგმნელად და ქართველ მაზდეანთა საკუთარ ეროვნულ ენაზე აღნიშნული ტექსტებით უზრუნველსაყოფად. რიტუალის სრულყოფილად წარმართვისათვის.

5. საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, მსგავსივე ღონისძიების განხორციელებას - რელიგიური წიგნების ქართულ ენაზე თარგმანის საქმეს ეკლესიის მესვეურნიცა და ქართველ ქრისტიანთა მრევლიც მომზადებულები შეხვდნენ, რადგანაც მათ უკვე ჰქონდათ ეროვნული ანბანიცა და მწიგნობრობაც. ეს იმ დროს, როდესაც ქართველთა მეზობლები ამ დროს იწყებენ იმავე საქმიანობისათვის საკუთარი ანბანის შექმნას ქრისტიანული საღმრთო კიმნების სათარგმნელად (სომხები, ალბანელები).

6. ზემოთ აღნიშნულის შემდეგ, ლეონტი მროველის ცნობას ფარნავაზ მეფის მიერ (ძვ.წ. III ს.) მწიგნობრობის გავრცელების შესახებ „და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართულად“ ნდობით უნდა მოვეყდით. ფარნავაზის დროს იწყება ცეცხლის კულტის განსაკუთრებული გავრცელება, მანვე დააფუძნა აკურა მაზდას კულტი და თვით კი ღმერთის რანგში მოკვეცილია. „მწიგნობრობა“ პირველ რიგში უნდა გავიგოთ როგორც „წიგნის“, რელიგიური შინაარსის, სჯულის კანონთა კრებულის დოკუმენტური გავრცელება. „ბიბლია“ წიგნია, ისევე როგორც „ყურანი“, „წიგნის ხალი“ კი - გარკვეული სჯულის წიგნის მიმდევარი. „მწიგნობრობა“ პირველ რიგში, უნდა გავიგოთ, როგორც სჯულის კანონის წიგნის შექმნა. მაშასადამე მწიგნობრობის შემოღებაში პირველ რიგში საეკლესიო წიგნების თარგმნა იგულისხმება, კონკრეტულ შემთხვევაში კი „აუესტას“ წიგნების გადმოქართულება.

ლევან ზილავაძე
საქართველოს სახელმწიფო
მეზეუმის დირექტორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი